

INGLIZ-O'ZBEK TILLARIDA FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNI VA REALIYALARNI TARJIMA QILISHDA YUZAGA KELADIGAN MUAMMOLAR VA ULARNI TARJIMA QILISH USULLARI.

Shakhlo Omonova Sirojiddinova

Termiz davlat universiteti talabasi

shaxloomonova4@gmail.com

Ramazanov Shohruh Nusratillo o'g'li

Termiz davlat universiteti o'qtuvchisi

rshakhrookh@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola ikki tillar o'rtasidagi tafovurlari va realiya hamda frazeologik birliklarni tarjima qilishda duch kelinadigan muammolarga qaratilgan bo'lib ularni tarjima qilishda ularning bir- biriga ma'no va mazmun jihatdan to'g'ri tarjima qilish va tarjima qilish uslublarini o'rganishga qaratilgan. Adabiyotlarni tahlil qilish orqali tarjima jarayonida frazeologik birliklarning qanchalik bir biriga mos kelishini va realiyalarda ma'no va milliylik nafasini saqlab qolishni, tarjimadagi qiyinchiliklarga takliflar berib , muloqotda va badiiy adabiyotdagi o'rnini aniqlaydi va funksiyalarni ta'kidlaydi. Tadqiqotda frazeologizmlarning milliy-madaniy xususiyatlari, ularning semantik va stilistik jihatlari hamda tarjimada ekvivalentlik masalalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, realiyalarni tarjima qilishda yuzaga keladigan lingvistik va ekstralingvistik qiyinchiliklar, xususan, madaniy farqlar, tarixiy kontekst va milliy mentalitetning o'rnini yoritiladi.

Mazkur ishda tarjima jarayonida qo'llaniladigan asosiy usullar — to'g'ridan-to'g'ri tarjima, tavsifiy tarjima, funksional muqobillik, transliteratsiya va adaptatsiya kabi yondashuvlar ilmiy asosda tahlil qilinadi. Natijada frazeologik birliklar va realiyalarni tarjima qilishda optimal strategiyalarni tanlash muhimligi asoslab beriladi.

Annotation: This article focuses on the differences between two languages and the problems encountered in translating realia and phraseological units. It aims to study the methods of translating them accurately in terms of meaning and content. Through the analysis of literature, the study examines how closely phraseological units correspond to each other in translation and how to preserve the semantic meaning and national flavor of realia. It also offers solutions to translation difficulties, identifies their role in communication and literary texts, and highlights their functions. The research considers the national and cultural characteristics of phraseological units, their semantic and stylistic features, as well as the issue of equivalence in translation. It also explores the linguistic and extralinguistic challenges in translating realia, including cultural differences, historical context, and the role of national mentality.

The paper analyzes the main translation methods used in the process, such as literal translation, descriptive translation, functional equivalence, transliteration, and adaptation. As a result, it substantiates the importance of selecting optimal strategies when translating phraseological units and realia.

Kalit so'zlar: Realiya, to'lliq moslik, ma'daniy moslik, tarixiy kontekst, mintalitet, frazeologik birliklar, transliteratsiya.

Keywords: Realia, full equivalence, cultural equivalence, historical context, mentality, phraseological units, transliteration.

Kirish

Har bir tilning o'zining o'zining bezak ko'rki bo'lgan frazeologik birliklari va milliy madaniyatiga taaluqli so'zlar bor va aynan mana shu kabi so'z va birliklar tilning qanday darajada boy ekanligini ko'rsatib beradi, ammo bu boylikni boshqa xalq vakillariga tarjimonlar ikki xil madaniyatning bir biriga notanish bo'lgan urf-odatlarni to'g'ri shaklda va o'z asl ma'nosini saqlab qolgan holda yetkazib berish vazifasini o'z bo'yniga oladilar. Va bu katta mas'uliyatga jiddiy yondashish muhim, chunki bir tildagi so'z yoki frazani noto'g'ri tarjima qilish orqali bir millatning va tilni obrosizlantirish mumkin. Realiya o'zi

nima? Realiya — tilshunoslik va tarjima nazariyasida qo‘llaniladigan termin bo‘lib, muayyan xalqning ijtimoiy-madaniy hayoti, tarixi, urf-odatları va turmush tarziga xos bo‘lgan, boshqa tillarda to‘liq yoki to‘g‘ridan-to‘g‘ri muqobili mavjud bo‘lmagan leksik birliklarni anglatadi.

Realiyalar odatda milliy xususiyatga ega bo‘lib, ular orqali ma‘lum bir xalqning madaniy koloritini ifodalash mumkin. Shu sababli, bunday birliklar tarjima jarayonida muhim muammolardan birini tashkil etadi, chunki ularni boshqa tilga oddiy leksik almashtirish orqali yetkazish ko‘pincha imkonsiz yoki yetarli darajada aniq bo‘lmaydi.

Masalan, “mahalla”, “navro‘z”, “sumalak” kabi so‘zlar o‘zbek madaniyatiga xos realiyalar hisoblanadi. Xuddi shuningdek, ingliz tilidagi “Thanksgiving” yoki “pub” kabi birliklar ham ingliz tilida so‘zlashuvchi jamiyatga xos realiyalardir.

Frazeologik birliklar- tilshunoslikda ikki yoki undan ortiq so‘zlardan tashkil topgan, lekin ma‘nosi ularni tashkil etuvchi komponentlarning alohida ma‘nolaridan kelib chiqmaydigan, semantik jihatdan yaxlit va turg‘un bo‘lgan til birliklaridir.

Bunday birliklar nutqda tayyor holda qo‘llanadi, ularning tarkibi odatda o‘zgarmaydi yoki cheklangan darajada o‘zgaradi. Frazeologik birliklarning asosiy belgisi — ularning ko‘chma ma‘noga ega bo‘lishi va obrazlilikni ifodalashidir.

Masalan, o‘zbek tilidagi “ko‘z yumdi” birikmasi “vafot etdi” ma‘nosini bildiradi; “yuragi orqaga tortdi” iborasi esa “qo‘rqdi” degan ma‘noni anglatadi. Bu yerda komponentlarning bevosita ma‘nosi emas, balki umumlashgan ko‘chma ma‘no muhim hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar.

Frazeologik birliklar va realiyalarni tarjima qilish masalasi tarjimashunoslikda eng murakkab va dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Xususan, frazeologizmlar o‘zining ko‘chma ma‘nosi, milliy-madaniy xususiyatlari va obrazliliği bilan ajralib turadi. Shu

sababli ularni bir tildan ikkinchi tilga o‘g‘irish jarayonida ko‘plab semantik va uslubiy qiyinchiliklar yuzaga keladi.

Mazkur muammo bo‘yicha E. Nida tomonidan ilgari surilgan dinamik va formal ekvivalentlik nazariyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Nida tarjimada asosiy e‘tibor matnning mazmuni va o‘quvchiga ko‘rsatadigan ta‘sirini saqlab qolishga qaratilishi lozimligini ta‘kidlaydi. Bu yondashuv frazeologik birliklarni tarjima qilishda ayniqsa muhimdir, chunki ularning so‘zma-so‘z tarjimasi ko‘pincha asl ma‘noni yo‘qotadi.

P. Newmark frazeologik birliklarni tarjima qilishda semantik va kommunikativ tarjima usullarini ajratib ko‘rsatadi. Unga ko‘ra, tarjimon matnning mazmuni va stilistik xususiyatlarini saqlash bilan birga, uni qabul qiluvchi til o‘quvchisi uchun tushunarli shaklda yetkazishi zarur. Shuningdek, Newmark realiyalarni tarjima qilishda transkripsiya, izohli tarjima va mos ekvivalent topish kabi usullardan foydalanishni tavsiya etadi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklar hamda realiyalarni tarjima qilish jarayoni ko‘p qirrali va murakkab jarayon hisoblanadi. Ayniqsa, frazeologizmlarning ko‘chma ma‘nosi, obrazlilik va milliy-madaniy xususiyatlari tarjimada sezilarli qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi.

Tahlil davomida aniqlanishicha, frazeologik birliklarni tarjima qilishda eng samarali usullardan biri mazmuniy (dinamik) ekvivalent topish hisoblanadi. Masalan, ingliz tilidagi “to spill the beans” iborasi o‘zbek tiliga so‘zma-so‘z tarjima qilinganda ma‘no yo‘qoladi, biroq uni “sirni ochib qo‘ymoq” tarzida berish asl mazmunni to‘liq saqlab qoladi. Bu holat frazeologizmlarni tarjima qilishda so‘zma-so‘zlikdan ko‘ra ma‘no ustuvor ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, ayrim hollarda frazeologik birliklarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalent topilmaganda, tasviriy (izohli) tarjima usulidan foydalanish samarali natija beradi. Bu usul ayniqsa madaniy jihatdan o‘ziga xos iboralarda qo‘llanilib, o‘quvchiga tushunarli bo‘lishni ta‘minlaydi.

Shuningdek, ayrim hollarda frazeologik birliklarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalent topilmaganda, tasviriy (izohli) tarjima usulidan foydalanish samarali natija beradi. Bu usul ayniqsa madaniy jihatdan o‘ziga xos iboralarda qo‘llanilib, o‘quvchiga tushunarli bo‘lishni ta‘minlaydi.

Realiyalarni tarjima qilishda esa quyidagi asosiy usullar kuzatildi:

1. Transkripsiya yoki transliteratsiya (masalan, “Thanksgiving” → “Thanks-giving bayrami”)
2. Izohli tarjima (madaniy tushunchani kengroq tushuntirish orqali)
3. Funktsional muqobil topish (o‘xshash vazifani bajaruvchi birlik bilan almashtirish)

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, realiyalarni tarjima qilishda eng katta muammo — madaniy muqobillikning yo‘qligi hisoblanadi. Bunday hollarda tarjimon nafaqat til bilimiga, balki madaniyatlararo kompetensiyaga ham ega bo‘lishi zarur.

Bundan tashqari, tahlil jarayonida ayrim tarjimalarda kalkalash (so‘zma-so‘z tarjima) usuli qo‘llanilgani kuzatildi, biroq bu usul har doim ham muvaffaqiyatli natija bermaydi. Aksincha, noto‘g‘ri qo‘llanilganda matnning stilistik va semantik yaxlitligiga putur yetkazishi mumkin.

Muhokama

Tadqiqot jarayonida olingan natijalar ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklar hamda realiyalarni tarjima qilishda bir qator nazariy va amaliy muammolar mavjudligini ko‘rsatdi. Bu muammolar asosan ikki omil bilan bog‘liq: til tizimlarining strukturaviy farqlari va madaniy xususiyatlarning mos kelmasligi.

Frazeologik birliklar tarjimasida eng asosiy muammo ularning idiomatikligi, ya‘ni ma‘noning so‘zma-so‘z birliklardan emas, balki butun ibora orqali ifodalanishidadir. Shu sababli, literal tarjima ko‘pincha noto‘g‘ri yoki noaniq natijaga olib keladi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, eng samarali yondashuv — bu ekvivalent frazeologik birlik

topish yoki kommunikativ tarjima strategiyasidan foydalanishdir. Biroq har doim ham ekvivalent birlik topish imkoniyati mavjud emas. Ayniqsa, milliy xususiyatga ega frazeologizmlar tarjimasida tarjimon kompensatsiya yoki tasviriy izoh usullariga murojaat qiladi. Bu esa matnning tabiiyligini saqlash bilan birga, uning tushunarligini oshiradi.

Realiyalar tarjimasida esa asosiy muammo — madaniy bo‘shliq (cultural gap) hisoblanadi. Ayrim tushunchalar, masalan, urf-odatlar, bayramlar yoki tarixiy realiyalar, o‘zbek tilida bevosita muqobilga ega emas. Shuning uchun tarjimonlar ko‘pincha transkripsiya + izoh yoki funktsional almashtirish usullaridan foydalanishga majbur bo‘ladilar. Bu holat tarjima jarayonida nafaqat lingvistik, balki madaniy kompetensiyaning ham muhimligini ko‘rsatadi.

Muhokama natijalaridan yana shuni xulosa qilish mumkinki, tarjimonning muvaffaqiyati faqat til bilimiga emas, balki kontekstni chuqur tushunish, madaniyatlararo tafovutlarni hisobga olish va mos tarjima strategiyasini tanlash qobiliyatiga ham bog‘liqdir.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklar hamda realiyalarni tarjima qilish jarayoni murakkab va ko‘p qirrali ekanligini yana bir bor tasdiqladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, frazeologizmlar tarjimasida asosiy muammo ularning ko‘chma ma’nosi, obrazlilik va milliy-madaniy xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, ularni so‘zma-so‘z tarjima qilish aksariyat hollarda noto‘g‘ri natijalarga olib keladi.

Shuningdek, realiyalarni tarjima qilishda madaniy muqobillikning yo‘qligi, ya’ni “madaniy bo‘shliq” muammosi asosiy to‘siq sifatida namoyon bo‘ldi. Bu esa tarjimondan nafaqat til bilimini, balki madaniyatlararo kompetensiyani ham talab etadi. Umuman olganda, frazeologik birliklar va realiyalarni muvaffaqiyatli tarjima qilish tarjimonning lingvistik bilimlari bilan bir qatorda, uning madaniy tafakkuri, tajribasi va mos strategiyani tanlash qobiliyatiga bevosita bog‘liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill.
2. Nida, E. A., & Taber, C. R. (1982). *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill.
3. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall.
4. Catford, J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.
5. Vinogradov, V. V. (1977). *Русский язык: Грамматическое учение о слове*. Moscow: Nauka.
6. Kunin, A. V. (1970). *Английская фразеология*. Moscow: Высшая школа.
7. Baker, M. (1992). In *Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge.
8. Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
9. Even-Zohar, I. (1990). *Polysystem Studies*. *Poetics Today*, 11(1).
10. Salomov, G'. (1983). *Tarjima nazariyasiga kirish*. Toshkent: O'qituvchi.
11. Rahmatullayev, Sh. (2006). *O'zbek tilining frazeologik lug'ati*. Toshkent: Sharq.
12. Komilov, N. (2010). *Tarjima nazariyasi asoslari*. Toshkent: Fan.
13. Mamatov, A. (2015). *Tarjimashunoslik asoslari*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
14. Shuttleworth, M., & Cowie, M. (1997). *Dictionary of Translation Studies*. Manchester: St. Jerome Publishing.
15. Larson, M. L. (1998). *Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence*. Lanham: University Press of America.